

*FRANCESC-X. BLAY MESEGUER **

La destrucció a la Gran Bretanya el 1962 d'una estació de ferrocarril —l'Euston Station—, va despertar un corrent d'opinió popular favorable a la conservació del patrimoni industrial britànic. L'anècdota, no per coneguda, deixa de continuar sent extraordinàriament significativa perquè conté els ingredients que poden convertir una situació com aquesta en tot un símbol: tenim, d'una banda, la destrucció d'alguna cosa que conté algun element estimat i emblemàtic per la població; a continuació es produeix la denúncia del fet per part d'historiadors i científics; i, finalment, comença una reacció en cadena de grups de persones i col·lectius socials, els quals, sensibilitzats per la circumstància negativa de la possible desaparició d'alguna cosa entranyable per a la comunitat, inicien espontàniament diverses tasques de recuperació del patrimoni o, almenys, de valoració i simpatia pels béns en perill de destrucció. Conegut és que, a partir d'aquest moment, iniciatives d'ajuntaments, d'empresaris i de col·lectius de tota mena encetaren una tasca de recuperació del patrimoni industrial a la Gran Bretanya, que acabaria despertant la consciència ciutadana sobre tot allò que per a

la societat constituïa una part de la seua memòria històrica. El resultat de tot aquell moviment va ser l'aparició d'una nova disciplina universitària, l'arqueologia industrial, la qual gaudeix a hores d'ara de molt bona salut acadèmica.

L'esdeveniment constituïa el signe del canvi d'actitud que s'havia produït a Europa respecte al patrimoni històric i arqueològic després de la fi de la Segona Guerra Mundial. En efecte, en aquests anys començà a estendre's per Europa el convenciment que el patrimoni natural i cultural constituïa un bé de gran valor que calia preservar, que la seua conservació era bàsicament una responsabilitat pública i que no se n'havia de restringir l'accés a unes minories cultes o riques sinó que s'havia de posar a disposició de tota la societat d'on havia emanat. El passat quedava així lligat a tota la comunitat i no solament a uns grups reduïts de persones, perquè reflectia i recordava el passat de tota la col·lectivitat. Aquest procés estava lligat al nou model d'estat social keynesià sorgit de Bretton Woods i fou paral·lel al procés que va ampliar l'ensenyament públic i va impulsar la renovació pedagògica, d'una banda, així com el que va conduir a la progressiva descentralització de l'estat i l'expansió del regionalisme. Fou d'aquesta manera com les societats agafaren progressivament consciència de la importància social

* CAEHA (Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics)

que tenia la conservació, recuperació i difusió de tots aquells aspectes del passat que servien de referència i estima a la col·lectivitat. Més encara, com afirma Josep Ballart, “el moviment conservacionista mundial durant els anys seixanta i setanta va anar imbricant-se amb noves formes de pedagogia del medi que buscava respostes més globalitzadores a les preguntes que suscitaven els canvis en el camp, la indústria o la ciutat”.

D'aquest procés naixeria una tendència conservadora de tots els processos de canvi i transformació, i renovadora alhora en el seu enfocament, en donar entrada rellevant als aspectes socials. L'arqueologia industrial seria la primera beneficiària d'aquest moviment, però no seria l'únic camp on es notaria la nova sensibilitat; també el patrimoni natural, els museus, l'urbanisme, l'arxivística, l'arqueologia medieval, les tradicions orals... rebrien un nou impuls. Tanmateix, no va ser un moviment general on es va implicar el conjunt de la societat. Més aviat sembla que fou el contrari. En el fons constituïa una resposta angoixada, encara no massa popular, a les nombroses destruccions i pèrdues de patrimoni que estaven produint-se arreu d'Europa, justificades en part per l'ona de prosperitat i desenvolupament d'aquells anys de reconstrucció econòmica. Intentar salvar de l'enderroc un edifici o una casa podia constituir un autèntic entrebanc per a una nova avinguda o un establiment fabril, símbols (equívocs) de modernitat en aquells anys (i encara en l'actualitat).

Ara bé, la preocupació pel passat i per les coses que el manifesten o representen ha estat una constant de les societats més o menys cohesionades i riques en cultura material, si entenem aquesta com el conjunt dels artefactes de tot tipus que l'home ha produït al llarg de la història. Quan aquests són apreciats per algun motiu i seleccionats per a ser conservats, significa que simbolitzen aspectes del passat que tenen algun tipus de valor per a la comunitat. Així sembla que van actuar els primers emperadors de la Xina i també antigues civilitzacions de l'Orient Pròxim. Però van ser els grecs i els romans els que començaren, en el nostre àmbit més proper, a preservar del pas del temps aquells objectes, monuments i testimonis que tenien algun significat estimable. Col·leccionisme i conservacionisme apareixien així lligats, no perquè “cualquier tiempo pasado fue mejor” sinó perquè es podia recuperar el “temps perdut” i preservar de la destrucció inexorable el millor d'allò que els avantpassats havien deixat. El passat, i tot allò que representava, tenia valor i s'havia de conservar. Prínceps, tirans i monarques necessitaven legitimar-se davant dels seus súbdits i la millor manera era conservant o col·leccionant aquells objectes o monuments dels quals ells eren els successors; representaven l'autèntic testimoni, o recordatori, d'un passat lluit i il·lustrós.

Quan aquest moviment de recuperació i preservació de les coses estimables, que el pas del temps ha anat deixant, s'institucionalitza i es regula, surt el concepte de patrimoni històric i cultural. La història d'Europa ens en mostra molts exemples. Des del segle XII la Casa Reial catalano-aragone-

sa començà a guardar els documents oficials que generava l'administració reial i la que procedia d'altres institucions; aquest moviment donà origen al que actualment es coneix com Arxiu de la Corona d'Aragó, riquíssim en fons i, sens dubte, l'arxiu més antic de l'estat espanyol. En el segle XVI Rafael Sanzio va ser nomenat guardià dels monuments de l'imperi romà davant del perill, real, que la vitalitat de la nova Roma enderrocara l'antiga. L'arquitecte Andrea Palladio fou el primer que va confeccionar, en aquesta línia, un autèntic catàleg de monuments de l'antiguitat. Els il·lustrats del segle XVIII van ser, en la seua majoria, col·leccionistes de medalles, d'inscripcions romanes, de restes arqueològiques i de documents. El segle XIX es debatrà entre les tendències romàntiques, que buscaven en el passat glòries locals i motius de reafirmació col·lectiva i diferencial —fet que representa un avanç en la sensibilització cap a la protecció dels béns patrimonials—, i la no interferència en un dels principis rectors del nou model polític i social, el respecte a la propietat privada, malgrat que, com diu el citat Ballart, potser el pitjor entrebanc en aquest segle XIX fóra la incapacitat de l'estat per a preservar els béns d'interès cultural. Per això, algunes iniciatives conservacionistes d'interès procediren d'iniciatives privades, com el cas del National Trust a la Gran Bretanya.

Durant el segle XX assistirem ja a una major sensibilització dels poders públics, que es plasmarà en una abundància normativa pel que fa a això i l'assumpció de la responsabilitat de determinar clarament l'obligació social —i més encara de l'estat— en la conservació del patrimoni artístic i cultural. Pel que fa a Espanya, segons Alfredo J. Morales, que estudia tota la normativa espanyola i internacional sobre aquest tema, “serà la llei de Conservació de Monuments Històrics i Artístics de 1915 la que establisca les bases de la posterior legislació espanyola sobre el Patrimoni”. La política posterior dels diferents governs ja no abandonarà, almenys en la normativa, la tendència a regular per llei la necessitat de conservar els béns de caràcter cultural. No és sobrer, en aquest sentit, recordar el que afirmen sobre això dos documents clau en la història contemporània d'Espanya, la Constitució de la Segona República i la del 1978. La primera afirma, en el seu article 45:

“Tota la riquesa artística i històrica del país, siga quina siga el seu amo, constitueix un tresor cultural de la Nació i estarà sota la salvaguarda de l'Estat, que podrà prohibir la seua exportació i alienació i decretar les expropiacions legals que considere adients per a la seua defensa. L'Estat organitzarà un registre de la riquesa artística i històrica, assegurarà la seua zelosa custòdia i atindrà la seua perfecta conservació.

“L'Estat protegirà també els llocs notables per la seua bellesa natural o pel seu reconegut valor artístic o històric.”

I l'actual marc polític vigent, la Constitució aprovada el 1978, afirma en el seu article 46:

“Els poders públics garantiran la conservació i promouran l'enriquiment del patrimoni històric, cultural i artístic dels pobles d'Espanya i dels béns que l'integren,

qualsevulla que siga el seu règim jurídic i la seua titularitat. La llei penal sancionarà els atemptats contra aquest patrimoni.”

La culminació d'aquest procés d'assumpció de responsabilitat per part dels poders públics i d'una major projecció social —en darrer terme el patrimoni ho és de tot el conjunt social—, seria la Llei del Patrimoni Històric Espanyol de 1985 quan diu que el valor del patrimoni històric “el proporciona l'estima que, com a element d'identitat cultural, mereix a la sensibilitat dels ciutadans”, ja que “els béns que l'integren s'han convertit en patrimonials a causa exclusivament de l'acció social que compleixen, directament derivada de l'estima amb la qual els mateixos ciutadans els han anat revalorant”.

Potser no serà una exageració afirmar que aquesta filosofia patrimonialista constitueix la culminació d'un procés de socialització de la memòria històrica davant la desorientació, o pèrdua de referents, que la modernitat de vegades implica. Enfront de la cada vegada més perillosa trivialització de la cultura, la capacitat depredadora de béns de tot tipus de l'home modern i la despersionitzadora globalització, el patrimoni històric i cultural pot servir de guia i de símbol identitari per a mantenir un cert tipus de cohesió social, per tal que servisca de mur de contenció de l'huracà uniformador. Com escriu Gil-Manuel Hernández, “el patrimoni cultural es genera com a construcció social amb capacitat de representar simbòlicament una identitat, una invenció basada en discursos que necessiten legitimar-se socialment per prendre forma de patrimoni acceptat. Inspirat en les fonts sacres de la naturalesa, la història i la genialitat, el patrimoni es formula en la modernitat a partir de la plena consciència de la pèrdua del passat. D'aquesta forma, i de la mateixa manera que sota l'impacte de la modernitat la natura es transforma en medi ambient, el passat i la tradició es transformen en patrimoni cultural.”

Alcoi, i les comarques que l'envolten, disposa d'un magnífic i variat patrimoni històric, natural i cultural, no sempre valorat i atès com caldria. Hi ha la presència abundant per les nostres contrades dels pobles prehistòrics, amb abundància de jaciments i cultures, entre les quals destaca amb nom propi el poblat ibèric de la Serreta. Tenim la indubtable, i poc estudiada, distribució en alqueries del poblament islàmic, que les restes arqueològiques i la mateixa toponímia fossilitzada manifesten. És interessant, així mateix, la fundació medieval de la ciutat, que ha configurat el primer urbanisme i constitueix una primera resposta dels seus habitants enfront d'un medi poc favorable al creixement urbà: entre rius i barrancs. No podem oblidar, en fi, la capdavantera aventura industrial a partir de la segona meitat del segle XVIII, magníficament relatada per Cabanilles, sense solució de continuïtat fins als nostres dies, que han determinat no solament el plànol de la ciutat sinó també l'estructura social i els comportaments culturals.

Alcoi podria fins i tot constituir un petit però interessant laboratori o taller d'història per on podrien desfilar formes de vida, processos de canvi i relacions socials. I tot açò en

un entorn natural d'excel·lent valor ecològic i paisatgístic, i, al mateix temps, en un context agrari que es resisteix a desaparèixer. La persistència d'explotacions agràries al voltant dels masos encara ens mostra una cultura mil·lenària, ens porta a formes antigues de relacions personals i laborals, i ens recorda algunes figures del dret consuetudinari del qual parlava Rafael Altamira a principis de segle. La revaloració que fa Manuel González de Molina dels coneixements tradicionals camperols, “resultat d'una llarga interacció amb el medi ambient” i que s'han transmés de forma oral de generació en generació, obre noves perspectives a la investigació històrica i patrimonial.

La situació actual d'Alcoi potser és comparable a la que indicava Kavanagh per a la Gran Bretanya dels anys setanta i vuitanta: greu crisi industrial i minera; però amb la recuperació del passat va trobar el país illenc una manera de restablir l'autoestima col·lectiva, ben deteriorada després del desmantellament de la indústria tradicional i de la desertificació dels paisatges fabrils i miners de sempre. Si la situació actual d'Alcoi no pot considerar-se en rigor de crisi industrial, sí que ho és en canvi d'autoestima col·lectiva si s'escolten les queixes de les persones majors quan enyoren altres temps més gloriosos. Però ni és convenient deixar-se portar per sentiments de melangia, ni tampoc no resol res la *jeremiada* ni les respostes desmesurades. No cal que portem a Alcoi peces autèntiques de l'antiguitat grega, com volia Bismarck per al seu nou estat, ni grans construccions gairebé inútils. Hem d'estimar i recuperar el que tenim i el que hem estat; no més, però tampoc menys.

Des del Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (CAEHA) pensem que els aspectes indicats resumidament, tot i que sobre alguns d'aquests hi ha investigacions de mèrit, encara estan per explorar i potenciar. És un lloc comú aquell que parla dels “homes que mouen Alcoi”. No negarem els mèrits, indiscutibles, de molts d'ells. Però encara estan per redescobrir, i recuperar, les formes de vida i de treball de milers d'alcoians i alcoianes que, de forma sofrida —i, molt sovint, callada—, han contribuït generosament a construir Alcoi amb jornades llarguíssimes i jornals escassos. Els obrers industrials d'Alcoi, com els collidors, els segadors i les mestresses de casa dels emigrants, han construït amb sang i amb fam tot un món que si no és el Far d'Alexandria és almenys el símbol d'un més que digne passat. És, almenys, el *nostre* passat.

És cert que en matèria de política patrimonial s'han dut a terme accions rellevants, però són encara clarament insuficients. Podem considerar que el tret de sortida ja ha sonat i que els primers passos estan fets, indubtablement; però el camí que cal recórrer és molt llarg i queden encara moltes etapes per cobrir. Si mirem el context europeu podem observar que alguns pobles i països han intentat, ara i adés, resoldre problemes similars al nostre, encara que amb desigual fortuna. Però són interessants per a estudiar quins problemes resolen i quins no, i per on es podria desenvolupar una política patrimonialista. A Alemanya, per exemple, els *Heimatmuseen*, i a Suècia el museu a l'aire lliure d'Skan-

sen, van ser un primer pas per a recuperar tradicions locals i cultura popular a finals del segle XIX i les primeres dècades del XX. Els primers desaparegueren després de la Segona Guerra Mundial per la instrumentalització que el nazisme en va fer; el segon, en canvi, fundat per Artur Hazelius, ha sabut adaptar-se millor als canvis econòmics i socials que representava la industrialització i ha incorporat habitatges d'obrers i de la burgesia, i en l'actualitat és el museu a l'aire lliure de cultura popular més antic del món. A França estan proliferant, amb molt d'èxit, els anomenats "ecomuseus". Etcètera.

En aquesta línia cal situar les intencions i els objectius del CAEHA en organitzar les Jornades **Alcoi, ciutat i patrimoni**. Es pretén, d'una banda, conèixer la nova Llei del Patrimoni de la Generalitat Valenciana per veure el grau d'incidència que sobre la nostra ciutat podia tenir amb vista a l'estat, conservació i difusió del seu ric patrimoni històric; i d'altra, per descomptat, crear un corrent d'opinió favorable de respecte i preservació del patrimoni i despertar la consciència dels ciutadans sobre allò que constitueixen les restes i mostres que han anat deixant amb el pas del temps les generacions passades. Per això la primera sessió, dedicada a l'estudi i anàlisi de la nova Llei sobre el Patrimoni Històric valencià, ha estat a càrrec de Concepción Sirvent Bernabeu, vinculada per un costat a l'administració, i per això en sap de responsabilitats polítiques —en el moment de la ponència era la subdirectora Territorial de Cultura—, i per l'altra perquè procedeix del camp de la gestió cultural, sens dubte el més proper als objectius d'aquestes Jornades.

El CAEHA pretén, doncs, avançar en aquesta línia. Si el patrimoni històric i cultural d'una comunitat està format per totes aquelles mostres o petjades que l'activitat de la societat ha anat deixant amb el pas del temps, totes les restes —les grans, les petites, les importants i les poc significatives—, són part de la seua història i constitueixen un autèntic document del seu passat. Lucien Febvre deia que fins i tot en la manera de junyir els bous les comunitats rurals està present el passat. I sense el passat, configurador i explicació del present, no construirem un futur adient. Per a planificar el futur que volem, hem de saber de quin passat venim, encara que siga per a rectificar-lo.

El passat té, per tant, aquest valor indiscutible de recuperació. Però també pot convertir-se fins i tot en un valor de consum: seria considerar la cultura com una indústria. Els exemples de "Las Edades del Hombre" i "Velázquez", visitades per milers de persones, en poden ser un bon exemple. Invertir en cultura no té per què ser cosa de filantrops romàntics disposats a tirar els diners per un suposat vernís erudit. Parcs culturals? Per què no? Per què solament ha de ser més rendible el "parc temàtic", que s'acaba en ell mateix i solament respon a interessos particulars i especulatius, i no en infraestructures, instal·lacions i rutes culturals de molt més valor i simbolisme històric i de major interès i incidència col·lectiva?

Dos verbs podrien resumir, en definitiva, la finalitat d'aquestes Jornades: reflexionar i aprendre.

Reflexionar... perquè és necessari. Sempre. I entre tots. Una societat està viva quan contínuament busca solucions als problemes que se li plantegen diàriament, s'avança a les situacions que puguem aparèixer en el futur, investiga línies d'actuació en els diferents camps i està oberta a qualsevol iniciativa o idea que sorgisca. Una societat oberta té garantida la suficient vitalitat per a respondre als reptes que la dinàmica social va generant dia a dia i generació rere generació. Per això el CAEHA ha procurat que en cadascun dels camps triats per a la reflexió —el patrimoni urbà, el patrimoni documental i el patrimoni arqueològic— estiguen representats els diferents sectors relacionats amb el tema, tant per la seua responsabilitat política i social com per la seua inevitable implicació. S'ha volgut tenir, per tant, arquitectes, constructors, arxivers, arqueòlegs, polítics..., que introduiran en les diferents sessions visions diferents, quant a enfocament i interessos, dels problemes plantejats. Però seran sessions on, després de seguir unes mínimes normes que els coordinadors de les taules redones fixaran, hi haurà temps per a la participació dels assistents, els quals tindran l'oportunitat de formular preguntes, fer observacions o contribuir a la reflexió conjunta des del camp i experiència personals. Totes estan arreplegades en els fulls que segueixen. Si no n'hi ha més, ha estat senzillament o perquè no van acudir a les sessions o perquè no van dir res.

I aprendre. També, i sobretot, aprendre. Les persones han d'estar disposades a aprendre sempre: de les coses, de les circumstàncies, dels altres, del flux dels esdeveniments, i per això han d'acudir, humilment, on estiguen les idees i els projectes innovadors. Però sense por, amb gosadia, imaginació i generositat, qualitats aquestes que solen trobar-se en el conjunt del teixit social, si se saben o es volen buscar. No per ser un tòpic a bastament repetit, és menys veritat que entre tots podem fer-ho tot. O quasi tot almenys. El professor d'història econòmica, David Landes, explica que potser una de les claus de l'èxit històric d'Europa sobre cultures que eren superiors a ella en l'edat mitjana, com eren la Xina o l'Islam, haja estat en la humilitat i febre d'aprendre que va demostrar en tot moment. L'autosatisfacció, el triomfalisme, el creure que ja s'ha aconseguit molt, són els pitjors enemics del progrés i del desenvolupament. Per això també s'ha volgut disposar d'especialistes en les respectives matèries objecte de debat (urbanisme, arxivística i arqueologia), els quals ens han ajudat a reflexionar i a comprendre alguns problemes que planteja la conservació i gestió del patrimoni.

En aquest sentit, el CAEHA espera que l'esforç i la generositat que la Caja de Ahorros del Mediterráneo i l'Ajuntament d'Alcoi —en especial les regidories de Cultura i Urbanisme— han demostrat per a fer possible aquestes Jornades, aprofiten perquè el nostre poble siga, a poc a poc i cada vegada més, un poble faener, culte i tolerant, sempre disposat a aprendre i reflexionar, i, per tant, a avançar.

Vaja per endavant el nostre més sincer agraïment pel seu patrocini.